

Haxhi ADEMI & Vlora JASHARI

DIMENSIONI HISTORIK I FAMILJES JASHARI

Abstrakt:

Në këtë studim do të analizojmë fillimin e luftës në Kosovë dhe rezistencën e familjes Jashari në periudhën e viteve të '90-ta të shekullit XX. Kjo periudhë është e njohur për rezistencën dhe përpjekjet e shumta për mbrojtjen e identitetit shqiptar dhe territorit të Kosovës. Në këtë studim kemi trajtuar disa aspekte tematike, si: kontekstin historik në të cilin filloi lufta në Kosovë, duke përfshirë faktorët politikë, ekonomikë dhe shoqërorë. Do të shqyrtojmë përgatitjen dhe pjesëmarrjen e familjes Jashari në luftë, duke theksuar angazhimin dhe guximin e tyre për t'iu kundërvënë forcave serbe. Më pas do të përqendrohemi në ngjarjet kyçe dhe betejat, ku pjesëtarët e familjes Jashari kanë luajtur një rol themelor në rezistencën kundër forcave serbe. Po ashtu, në këtë studim është shqyrtuar reagimi ndërkombëtar ndaj luftës në Kosovë dhe roli që ka luajtur familja Jashari në formësimin e opinionit publik, si në nivel kombëtar ashtu edhe ndërkombëtar. Në vazhdim, do të trajtohen pasojat e luftës për familjen Jashari dhe trashëgimia e tyre në periudhën e pasluftës duke përfshirë ndikimin e tyre në shoqëri dhe ruajtjen e kujtesës historike. Ky studim synon të sjellë një analizë të thelluar të fillimit të luftës në Kosovë dhe përpjekjeve të familjes Jashari në rezistencën kundër forcave serbe, duke shqyrtuar ndikimin e tyre në zhvillimin e ngjarjeve dhe shënimin e një periudhe të rëndësishme të historisë së Kosovës. Rënia heroike e familjes Jashari në altarin e lirisë së Kosovës shërben

si dëshmi e qartë se rruga drejt çlirimit të Kosovës ishte e pathyeshme dhe e pakthyeshme. Kjo sakrificë epike tregoi se nuk kishte më forcë që mund ta ndalonte këtë lëvizje, pasi çdo qytetar shqiptar në Kosovë mori frymëzim nga modeli i tyre i sakrificës së plotë për lirinë. Me rënien e tyre, u bë e qartë se populli shqiptar kishte vendosur të ndiqte rrugën e lirisë deri në fund, duke mos pranuar më asnjë formë shtypjeje apo kthimi pas. Përfundimisht, akti i tyre sublim e vulosi rrugëtimin drejt lirisë si një proces të pakthyeshëm dhe të pandalshëm, duke e çuar popullin drejt një të ardhmeje të lirë dhe të pavarur.

Fjalët kyçe: Kosova, lufta, rezistenca, familja Jashari, forcat serbe etj.

Kontekstin historik në të cilin filloi lufta në Kosovë

Lufta në Kosovë në fund të viteve të '90-ta paraqiste një ndërthurje të historisë shekullor midis shqiptarëve dhe serbëve, duke u nisur që prej luftërave ballkanike të fundit të vitit 1912, kur Serbia pushtoi Kosovën, një vendim i cili u legalizua me vendimet e Konferencës së Ambasadorëve në Londër në korrik të vitit 1913.¹

Në vitet e '90-ta të shekullit XX, thelbi i konfliktit u bë kërkesa e pakthyeshme e shqiptarëve për pavarësi, ndërsa Serbia përdori dhunën e ashpër për të frenuar këtë aspiratë. Situata në Kosovë, sipas ekspertëve ndërkombëtarë, përmbante të gjitha elementet e një krize dhe të konflikti të gjerë në Ballkan dhe përtej tij.² Greva e minatorëve zgjoi interesimin e opinionit dhe mediave ndërkombëtare. Gazeta "Rilindja" e datës 24 shkurt 1989 përmbledhë raportime nga agjencitë më të njohura botërore. Sipas kësaj gazete, agjencia angleze "Rojters" përmend zotimin e punëtorëve për të

¹ *Historia e Popullit Shqiptar*, Vëllimi III, Akademia e Shkencave e Shqipërisë & Instituti i Historisë, Tiranë: "Toena", 2007, 18-30.

² Ibrahim Gashi, *Kosova: Rruga te pavarësia, Road to Independence*, Prishtinë, 2012, 13.

vazhduar grevën, derisa të marrin garanci të shkruara se ndryshimet e Kushtetutës së Serbisë nuk do të zvogëlojnë pozitën kushtetuese të Kosovës. Agjencia amerikane “Asoshieted Pres” raportonte nga Mitrovica se 10 000 punëtorë anembanë Krahinës u hodhën në grevë, ndërsa mbi 1000 punëtorë të Minierës së Trepçës qëndrojnë në galeritë e minierës.³

Në gjysmën e parë të viteve të ‘90-ta, shqiptarët organizuan një rezistencë të gjerë paqësore kundër sundimit serb. Megjithatë, ndërsa simpatia u shpreh për rezistencën paqësore, mungesa e një mbështetjeje politike konkrete e përjashtoi atë nga zgjidhja e problemit. Ndërkohë, luftërat e dhunshme kishin filluar në Kroaci dhe Bosnjë dhe bashkësia ndërkombëtare ishte e paqartë për fatin e Jugosllavisë.⁴ Ndërkohë që diplomacia perëndimore mundonte t’i menaxhonte pritjet e shoqërisë shqiptare në Kosovë, po nga shqiptarët u përjetua një ndjesi e injorimit nga konferencat ndërkombëtare siç ishin Konferenca e Londrës⁵ dhe Konferenca e Dejtonit.⁶ Këto konferenca sollën zhgënjim të madh duke shkaktuar debat, nëse ishte e gabuar pritja për të përfshirë Kosovën në këto forume të rëndësishme. Deri në verën e vitit 1992, Kosova kishte një vëmendje sipërfaqësore nga opinioni publik ndërkombëtar dhe politikanët perëndimorë, por kjo ndihmë ishte e papërshtatshme në substancë. Kosova ishte përjashtuar qëllimisht nga mekanizmat ndërkombëtarë që merreshin me shpërbërjen e Jugosllavisë, duke e lënë atë në një izolim politik të vazhdueshëm.⁷

³ *Rilindja*, Prishtinë, 24 shkurt 1989, 3-4.

⁴ Noel Malcolm, *Kosova: Një histori e shkurtër*, (botimi i tretë) Prishtinë: Koha, 2000, 438.

⁵ Viktor Meier, *Fundi i Jugosllavisë - goditja në Kosovë*, Lubjanë: Liria, 2007, 355.

⁶ Richard Holbrooke, *To end a war*. New York: Random House, 1998; David Chandler, *Bosnia: Faking Democracy after Dayton*. London: Pluto Press, 1999. Elizabeth M., Cousens, dhe Charles K. Cater, *Toward Peace in Bosnia: Implementing the Dayton Accords*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2001.

⁷ Beqir Meta, “Lufta e Kosovës në kancelaritë perëndimore dhe vendi që zë familja Jashari në këtë luftë” në *Jasharajt dhe lufta çlirimtare*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2019, 62.

Në vitin 1992 edhe pse Kosova ishte ftuar në Konferencën për Jugosllavinë në Londër në muajin gusht, ajo nuk ishte pjesë e procesit ndërkombëtar. Ftesa ishte për Ibrahim Rugovën, i cili ishte zgjedhur si kryetar i Kosovës në atë kohë. Megjithatë, siç thotë Marc Weller, kjo ishte “një letër që sigurisht do të shkruhej në historinë diplomatike”.⁸ Për shkak të mospjesëmarrjes në punimet e konferencës, delegacioni i Kosovës u vendos në një dhomë të veçantë, të quajtur “salla e dëgjimi”. Në këtë mënyrë, ata mund të ndiqnin punimet e konferencës përmes transmetimeve televizive. Megjithatë, edhe pse ata kishin mundësi të bisedonin me udhëheqësin e konferencës, Lord Carrington dhe diplomatë të tjerë dhe të shprehnin kërkesat e tyre, Kosova nuk ishte temë e diskutimit në këtë ngjarje diplomatike. Prandaj, nuk pati një trajtim serioz të çështjes së Kosovës në këtë konferencë.⁹

Konferenca e dytë, Konferenca e Dejtonit, u organizua për të përfunduar luftën e përgjakshme në Bosnjë-Hercegovinë, por Kosova nuk u ftua fare. Bashkësia ndërkombëtare ishte e përqendruar në pavarësimin e vendeve, si: Sllovenia, Kroacia dhe Bosnja. Konferenca e Dejtonit u përqendrua ekskluzivisht në ndalimin e luftës dhe përcaktimin e strukturës politike të ardhshme të Bosnjës. Në këtë kontekst, regjimi serb vazhdonte të kryente shkelje të mëdha të të drejtave kundër popullatës civile në Kosovë, të cilat u konfirmuan nga organizatat ndërkombëtare, si Asambleja e Përgjithshme e OKB-së.¹⁰

Rezistenca paqësore në Kosovë bazohej në parimin se durimi dhe përkushtimi i popullit do të çonin në një zgjidhje të favorshme me ndihmën e bashkësisë ndërkombëtare. Megjithatë, pas mungesës së përfshirjes së Kosovës në Marrëveshjen e Dejtonit, kjo strategji u përball me një realitet të hidhur, pasi bashkësia ndërkombëtare nuk e kishte në fokus adresimin e çështjes së Kosovës.¹¹ Përfshirja e

⁸ Marc Weller, *Shtetësia e kontestuar: administrimi ndërkombëtar i luftës së Kosovës për pavarësi*, Prishtinë: Koha, 2009, 103-104.

⁹ Weller, *Shtetësia e kontestuar*, 93-127.

¹⁰ Noel Malcolm, *Kosova: Një histori e shkurtër (botimi i tretë)*, Prishtinë: Koha, 2000, 440.

¹¹ Enver Hoxha, *Ngritja e një shteti*, Tiranë: Dudaj, 2016, 25.

Kosovës shihej si një rrezik për shkaktimin e konflikteve të mëtejshme ose përkeqësimit të situatës në Bosnjë-Hercegovinë. Ndërkombëtarët e perceptonin Millosheviqin si një faktor kyç në negociatat e Dejtonit dhe nuk donin ta rrezikonin angazhimin e tij në procesin e paqes. Kjo strategji synonte sigurimin e pjesëmarrjes së të gjitha palëve dhe rritjen e shanseve për një marrëveshje të qëndrueshme dhe afatgjatë.¹²

Megjithatë, në Konferencën e Dejtonit, Millosheviqi u trajtua si një figurë që po kontribuonte në paqe dhe stabilitet rajonal. Kjo përforcoi imazhin e tij dhe i dha regjimit të tij më shumë besim dhe fuqi. Por përfundimi i luftës në Bosnjë nuk solli edhe qetësimin e situatës në Kosovë. Përkundrazi, zhvillimet atje morën një trajektore të dhunshme dhe të përgjakshme, duke e thelluar më tej krizën në rajon.¹³ Pritja e pafund për një ndërhyrje ndërkombëtare u bë gjithnjë e më e padurueshme, duke sjellë zhgënjim dhe lodhje të thellë ndër masat e popullsisë. Shpresa fillestare se ndërhyrja e faktorëve të jashtëm do të sillte një zgjidhje të shpejtë dhe të drejtë për situatën komplekse, filloi të venitet me kalimin e kohës. Në këtë klimë të pasigurisë, vlerat e rezistencës paqësore, që kishin qenë simbol i qëndrueshmërisë dhe i besimit në një zgjidhje diplomatike, gradualisht humbën peshën dhe rëndësinë e tyre. Në vend të tyre, rritja e tensioneve dhe mungesa e rezultateve konkrete sollën një zhvendosje drejt formave të tjera të reagimit, të cilat për disa u panë si më të nevojshme dhe të pashmangshme për të çuar përpara çështjen kombëtare.¹⁴ Refuzimi i faktorit ndërkombëtar për të përfshirë Kosovën në bisedimet e Dejtonit vërtet shkaktoi zhgënjim dhe pakënaqësi të përgjithshme në Kosovë. Shqiptarët u përballën me një shtypje të ashpër në të gjitha aspektet duke e kthyer Kosovën në një koloni të vërtetë të Serbisë. Si pasojë e politikave serbe gjatë viteve 1990-1997, situata e shqiptarëve në Kosovë u përkeqësua ndjeshëm.

¹² Peter Russell, "The Exclusion of Kosovo from the Dayton Negotiations", *Journal of Genocide Research*, Vol. 11, Issue 4, 2009, 12-15.

¹³ Noel Malcolm, *Kosova: Një histori e shkurtër*, (botimi i tretë), Prishtinë: Koha, 2000, 440.

¹⁴ Wesley Clark, *Civil Resistance*, 112-151.

Ekonomia e Kosovës u shkatërrua dhe çdo gjë me vlerë u transferua në Serbi.

Për shkak të dhunës dhe represionit ekonomik e politik, shumë shqiptarë u detyruan të emigronin në Evropë dhe deri në vitin 1997 numri i të mërguarve arriti rreth 700 mijë.¹⁵ Kjo ishte për shkak të ndjesisë së shpërfilljes dhe mungesës së njohjes së përpjekjeve të tyre për të ardhur në një zgjidhje paqësore. Ibrahim Rugova dhe populli i Kosovës ishin përqendruar në një rezistencë paqësore dhe kishin punuar për të siguruar pavarësinë për Kosovën. Megjithatë, mungesa e një përfshirjeje të drejtpërdrejtë në bisedimet ndërkombëtare ishte e vështirë për t'u pranuar. Ndërkohë, Bashkimi Evropian shprehej në favor të një qasjeje “konstruktive” nga Republika Federative e Jugosllavisë (RFJ) në negociatat për të siguruar një lloj autonomie për Kosovën. Kjo tregon një vullnet të BE-së për të ndihmuar në gjetjen e një zgjidhjeje që do të kishte përfshirjen e të gjitha palëve të interesuara dhe do të shihte përparësi të një procesi të qetë dhe të qëndrueshëm paqësor. Megjithatë, kjo qasje mund të ketë përballur sfida dhe vështirësi në realizimin e saj.¹⁶ Diplomacia amerikane, e udhëhequr nga Richard Holbrooke, nuk e trajtoi çështjen e Kosovës si një prioritet në këtë kontekst.¹⁷ Shumica e shqiptarëve në Kosovë ndoqën me përkushtim politikën e rezistencës paqësore deri në fund të vitit 1995. Dy ngjarje të rëndësishme, Konferenca e Dejtonit dhe ngjarjet në Shqipëri në vitin 1997 shënuan një pikë kthese në zhvillimet politike në Kosovë dhe rreth saj. Ndryshe nga administrata e Bushit, administrata e demokratit Bill Clinton kishte paralajmëruar

¹⁵ Marenglen Verli, *Kosova në fokusin e historisë*, Vëllimi i dytë, Botimpex, Tiranë, 2003, 98.

¹⁶ Dejan Maralov, “The Policy of the USA and EU towards the Desintegration of Yugoslavia”, *International Journal of Social Science Tomorrow*, Vol. 1, No. 2, 2012, 13-14.

¹⁷ Richard Holbrooke përmend Kosovën vetëm në rastin e fillimit të luftës në vitet 1998-1999, shih: Richard Holbrooke, *To End a War*, New York: Random House, 1999, 234, 358-359.

një angazhim më aktiv për ndalimin e luftimeve të tmerrshme në Bosnjë-Hercegovinë.¹⁸

Pra, mosmarrëveshja në këtë konferencë ishte një sinjal i qartë se rezistenca civile për mbështetje ndërkombëtare nuk ishte më në qendër të vëmendjes së diplomacisë ndërkombëtare, megjithatë karshi kërkesave të studentëve në protestën e 1 tetorit 1997, qëndrimi i komunitetit ndërkombëtar ishte më unifikues sipas deklaratave të shprehura hapur pro kërkesave të studentëve dhe kundër regjimit të Millosheviqit, që përdorte dhunën ndaj studentëve shqiptarë. Kështu, *“BE-ja dhe SHBA-ja dolën me një deklaratë të përbashkët, në mbrojtje të të drejtave të studentëve shqiptarë, duke dënuar ashpër dhunën e ndërmarrë nga policia serbe, ndaj protestuesve paqësorë, për të cilën ato bëjnë përgjegjës direkt presidentin Millosheviq dhe lidrshpinin serb”*.¹⁹ Analisti David Hartsough, do të shkruaj: *“Protestat studentore të zhvilluara në fund të vitit 1997, ishin përpjeka e fundit për të ruajtur debatin jo të dhunshëm si formë kryesore e veprimit politik”*.²⁰ Në këtë kontekst, rezistenca e armatosur nën udhëheqjen e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës (UÇK) u ngrit si një aktor i rëndësishëm në skenën politike. Edhe pse UÇK-ja ishte themeluar qysh në fillim të viteve të ‘90-ta dhe kishte ndërmarrë disa veprime sporadike, ajo u bë e njohur për herë të parë publikisht më 28 nëntor 1997.²¹

¹⁸ Sabit Syla, “Alternativat për zgjidhjen e çështjes së Kosovës në dhjetëvjeçarin e fundit të shekullit XX”, në *Jasharajt dhe lufta çlirimtare*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2019, 91.

¹⁹ *“BE-ja dhe SHBA-ja, shansi i madh për Kosovën”*, Rilindja Demokratike, Tiranë, 3 tetor 1997, 1.

²⁰ David Hartsough, The nonviolent movement in Kosovo and Yugoslavia, a guest column, May 18, 1999,

http://www.motherjones.com/special_reprtsKosovo/history.html. Ibrahim Gashi, *“Lufta e Kosovës realpolitikë e sendërtimit të idesë së shtetit të Kosovës”* në *Jasharajt dhe lufta çlirimtare*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2019, 164.

²¹ Sabit Syla, *Beteja e Klysyres (26 nëntor 1997)*, Fjalori Enc. i Kosovës, I, A-K, Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, 2008, 177; Jakup Krasniqi, *Guxo ta duash lirinë*, Prishtinë: “Buzuku”, 2011, 13.

Daljes Daljes publike e UÇK-së i parapriu sulmi i policisë serbe në fshatin Vojnik, që shënoi një moment kyç në përshkallëzimin e situatës në Kosovë. Strategjia e forcave serbe për të goditur UÇK-në ishte pjesë e përpjekjeve për të shuar rezistencën shqiptare dhe për të ruajtur kontrollin mbi territorin e Kosovës. Përgjigjja e UÇK-së ishte e vendosur dhe e fuqishme, duke treguar aftësinë për organizim dhe mbrojtje efektive ndaj sulmeve serbe. Kosova u vu në qendër të vëmendjes ndërkombëtare, dhe kriza e saj nuk mund të injorohej më politikisht.²² Veprimet e UÇK-së kundër forcave serbe dëshmuar vendosmërinë për të mbrojtur të drejtën për liri dhe vetëvendosje. Kjo përballje shënoi fillimin e një faze të re, ku UÇK-ja fitoi gjithnjë e më shumë mbështetje si nga popullsia shqiptare, ashtu edhe nga faktori ndërkombëtar.

Konsolidimi i pozicioneve të saj në fillim të vitit 1998 solli një kthesë të rëndësishme në zhvillimet në Kosovë.²³ Por jo dhe në arenën ndërkombëtare “Deri në nëntor 1997, UÇK-ja, apo alternativa radikale e shqiptarëve të Kosovës për të arritur pavarësinë, nuk ishte pjesë e agjendës diplomatike të Uashingtonit dhe jo më të vendeve të tjera të Grupit të Kontaktit, të cilët ishin të prirur të kërkonin zgjidhje më të thjeshta sesa ajo që preferonte administrata amerikane. Reagimet e para të qeverive anëtare të Grupit të Kontaktit ishin kundërshtuese ndaj veprimtarive të UÇK-së. “Ambasadori Robert Gelbard, përfaqësues i posaçëm i presidentit të SHBA-së, Bill Clinton, dhe i Sekretares së Shtetit, Madeleine Albright, për zbatimin e marrëveshjeve të paqes së Dejtonit për Bosnjë-Hercegovinën, më 6 janar 1998, gjatë një konference për shtyp dha vlerësimin dhe paralajmërimin e parë publik për UÇK-në. Ai deklaroi: “UÇK-ja është një grup që duhet të jetë shumë i kujdesshëm në atë që bën dhe kërkon të bëjë. Ajo po merr mbi vete rrezikun e të etiketuarit si organizatë

²² Wolfgang Petriq dhe Robert Pihler, *Rruga e gjatë në luftë - Kosova dhe bashkësia ndërkombëtare*, Prishtinë: 2002, 254-255.

²³ Blerim Shala, *Lufta diplomatike për Kosovën, dialog me ambasadorin Christopher Hill*, Prishtinë: Zërit, 43.

terroriste nga qeveria e SHBA-së”. Një muaj më vonë, ministri i Jashtëm i Gjermanisë, Klaus Kinkel, gjatë një vizite në Tiranë, deklaroi se “Kosova nuk është çështje e brendshme e Jugosllavisë”, por gjithashtu pohoi se “pavarësinë e Kosovës nuk e mbështesim” dhe “as nuk e përkrahim lëvizjen separatiste”.²⁴

Ky qëndrim i ashpër i bashkësisë ndërkombëtare filloi të zbutet vetëm pas rritjes së ndërgjegjësimit për rëndësinë e situatës në terren dhe veprimeve heroike të UÇK-së dhe sakrificës së familjes Jashari. Fillimisht UÇK-ja filloi të formonte zona të kontrolluara në terren, duke bllokuar rrugët dhe penguar depërtimin e forcave serbe në disa pjesë të territorit të Kosovës. Kjo strategji e UÇK-së krijoi një situatë më të favorshme për ta përhapur ndikimin e tyre në zonat rurale të Kosovës dhe për të rekrutuar më shumë luftëtarë. Këto zona të kontrolluara ofronin siguri për rekrutimin dhe trajnimin e rinisë, ndërkohë që pengonin lëvizjen e forcave serbe dhe i jepnin UÇK-së një avantazh taktik. Beteja e Likoshanit më 28 shkurt 1998 ishte një moment kritik në luftën e UÇK-së kundër forcave serbe.²⁵ Në këtë betejë, forcat e UÇK-së nën udhëheqjen e Adem Jasharit arritën të shkaktojnë disfatë forcave serbe duke treguar aftësinë e tyre për të kundërshtuar dhe për të përballuar forcën e armatosur serbe, të cilat nga mllefi i humbjeve vranë dhe ekzekutuan disa civilë.* Çka bëri që

²⁴ Paskal Milo, *Ditari i një ministri të Jashtëm. Konflikti i Kosovës (1997-2001)*, Tiranë: Botimet Toena, 2009, 32.

²⁵ Haxhi Ademi, “Krimet e forcave serbe në komunën e Skënderajt dhe të Drenasit (1998-1999)” në *Gjenocidi serb kundër shqiptarëve gjatë shek. XIX-XX*, Prishtinë: Instituti i Historisë “Ali Hadri”- Prishtinë, 2024, 381.

* Shkas për këtë masakër ishte gjetur në mëngjesin e 28 shkurtit (ditë e shtunë), kur një patrollë e policisë serbe kontrollonte të gjithë personat të cilët lëviznin në atë zonë. Derisa ishin duke kontrolluar një automjet (traktor) me burra dhe gra një automjet tjetër (veturë) vinte nga rruga e Drenasit në të cilën ndodheshin pjesëtarët e UÇK-së. Automjeti me pjesëtarët e UÇK-së me qëllim që të mos ballafaqohet me policët serbë kishte shmangur rrugën, por policia serbe iu vunë pas me automjetin e tyre duke i ndjekur deri në thellësi të fshatit Likoshan. Në pamundësi për ta shmangur policinë serbe, filloi përleshja ndërmjet Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës dhe policisë serbe te vendi i quajtur “Gjashtë Lisat” në Likoshan. Në këtë përballje

UÇK-ja të fitonte gjithnjë e më shumë terren në luftën kundër forcave serbe dhe po bëhej një faktor i rëndësishëm në skenën e luftës në Kosovë.²⁶

Beteja në fshatin Abri më 4 mars 1998 shënon një tjetër moment kyç në luftën e UÇK-së në Kosovë. Me vendosjen e tyre në pozicionet e quajtura “Arat e Hajdarit”, forcat e UÇK-së kanë demonstruar aftësinë e tyre për të marrë kontroll mbi territorin dhe për të penguar lëvizjen e forcave serbe në këtë zonë. Bllokimet e rrugëve strategjike, si rruga Baicë-Abri, ishin taktika efektive të përdorura nga UÇK-ja për të izoluar zonat e tyre të kontrolluara. Kjo tregon një nivel të lartë organizimi dhe koordinimi nga ana e UÇK-së, si dhe një strategji efikase për të përballuar forcën e armatosur serbe.²⁷ Në këtë periudhë e shohim edhe paraqitjen e parë të celulave të organizuara më mirë, siç ishte rasti i “Njësi Guri” që ishte një prej strukturave të rëndësishme të UÇK-së që përhapte kontrollin e saj në pjesën më të madhe të Drenicës së Epërme. Kjo zonë përfshinte fshatra të rëndësishëm, si: Abri, Tërdevc, Gullubovc, Baicë, Tërstenik, Çikatovë e Re, Shtrubullovet etj. Njësi Guri ishte një ndër të parët të organizuar mirë brenda strukturave të UÇK-së dhe kishte për qëllim të mbrojtë

pati të plagosur nga të dy palët. Pas disfatës së ballafaqimit me pjesëtarët e UÇK-së, policisë serbe iu erdhën në ndihmë edhe grupe tjera të policisë, të cilët ishin shumë mirë të armatosur, madje kishin edhe helikopter. Policët serbë të mblifosur nga humbja në përballje me forcat e UÇK-së, filluan hakmarrjen ndaj banorëve civilë të fshatrave Likoshan dhe Qirez, ku për pasojë u vranë 24 persona shqiptarë. Me qëllim që të fshehin krimin, disa të vrarëve forcat serbe ua morën edhe kufomat. Përveç të vrarëve, në këtë masakër u plagosën edhe shumë qytetarë, ndërsa shumë të tjerë u keqtrajtuan në forma të ndryshme. *Krimet e Luftës në Kosovë 1998-1999*, Monografi I, 277. Pajazit Nushi, “Kallëzim penal i KMDLNJ-së lidhur me krimet e forcave policore serbe në Drenicë”, BULETINI, V. IX, Nr. 10 (janar-mars 1999), Prishtinë: Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave dhe të Lirive të Njeriut, 28; Haxhi Ademi, “Masakra e Likoshanit dhe Qirezit”, Fjalori Enciklopedik i Kosovës, Vëll. II, L-Zh, Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe Arteve e Kosovës, 2018, 1056.

²⁶ Krasniqi, *Kthesa e madhe*, 24.

²⁷ Selman Krasniqi, *Drenica e Epërme dhe Ushtria Çlirimtare e Kosovës*, Prishtinë, 2015, 84.

këtë zonë strategjike, të pengonte depërtimin e forcave serbe dhe të siguronte kontrollin mbi territorin. Me përhapjen e tyre në këto fshatra, UÇK-ja mori një pozicion të fortë në zonën e Drenicës së Epërme.²⁸

Sulmi mbi familjen Jashari

Kosova ishte hallka e fundit në shpërbërjen e përgjakshme të Jugosllavisë, pas Sllovenisë, Kroacisë dhe Bosnjë-Hercegovinës. Regjimi i Millosheviqit synonte të ruante gjendjen e arritur më 1989 me heqjen e Autonomisë së Kosovës dhe shpalljen e “Serbisë unike”, duke ushtruar dhunë dhe represion të rëndë. Millosheviqi justifikoi heqjen e autonomisë dhe masat represive me “të drejtën e sovranitetit” mbi Kosovën, sipas Konferencës së Londrës të vitit 1913. Ndërsa në Serbi festohej, në Kosovë vriteshin shqiptarë dhe vendosej gjendja e jashtëzakonshme.²⁹ Në këto vite u bënë përpjekjet e para për formimin e ushtrisë së Kosovës, ku dallohej Adem Jashari dhe grupi i tij nga Drenica. Ky formacion u stërvit dhe armatos në Shqipëri në vitin 1991 dhe u kthye në Kosovë duke ia kthyer pushkët policisë serbe në dhjetor të atij viti. Keshtu, pasi policia serbe mësoi për grupin, rrethoi familjen Jashari më 30 dhjetor 1991.³⁰ Adem Jashari dhe grupi i tij iu përgjigjën thirrjes për dorëzim me breshëri automatikësh. Përballja e parë me sulmin i dha shtetit serb sinjalet se kjo lagje ishte një vatër e rezistencës dhe një pikë kyçe për përhapjen e idesë së rezistencës së armatosur. Për këtë arsye, banorët e zonës u detyruan të merrnin masa për të mbrojtur veten në rast të ndonjë sulmi tjetër të mundshëm. Hamëz dhe Musa Jashari morën përsipër nismën për ndërtimin e një strehimoreje në oborrin e Hamëz Jasharit. Musa, së bashku me

²⁸ Krasniqi, *Drenica e Epërme*, 84.

²⁹ Hamit Kaba, “Politika amerikane dhe ligjshmëria e ndërhyrjes së NATO-s në Kosovë - sfondi historik”, në *Jasharajt dhe lufta çlirimtare*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2019, 115.

³⁰ Jakup Krasniqi, “Kontributi i Jasharajve të Prekazit në luftën çlirimtare të Kosovës (1991-1999)”, në *Jasharajt dhe lufta çlirimtare*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2019, 28.

Lulëzimin, vendosën themelet dhe ngritën strukturën bazike të bunkerit. Përfundimi i ndërtimit ishte vetëm gjysma e sfidës pjesa tjetër e punës kërkonte zgjedhjen e një vendi të sigurt dhe të qëndrueshëm, si dhe përkushtim të lartë dhe besim të plotë. Sahit Jashari e mori përsipër këtë detyrë dhe pas marrjes së pëlqimit nga Ali Lushtaku, bunkerit u vendos në pronën e tij.³¹ Ky veprim nuk përfaqësonte vetëm ngritjen e një strukture fizike, por mishëronte guximin, qëndresën dhe përkushtimin e palëkundur të një familjeje për të mbrojtur vlerat dhe identitetin e tyre kombëtar në një kohë jashtëzakonisht të vështirë.

Me këtë akt nisi edhe rrugëtimi i Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, i cili, ndonëse i ngadalshëm në fillim, mori hov të vazhdueshëm.³² Në fund të vitit 1997, forca të mëdha ushtarake dhe policore serbe u vendosën në Skënderaj, duke e kthyer “Fabrikën e Municionit dhe të Gjuetisë” në një nga bazat e tyre kryesore. Prej andej, nisi një fushatë e gjerë ndërhyrjesh në gjithë rajonin e Drenicës.³³

Sulmi i dytë nga forcat e njësisë speciale serbe ka ndodhur më 22 janar 1998, ku për pasojë kanë mbetur të plagosura dy anëtarë të kësaj familjeje: Ilirjana dhe Selvetja.³⁴ Pra, një moment i përballjes ushtarake të familjes Jashari me forcat serbe ishte sulmi më 22 janar 1998.³⁵ Përballja me njësitë elite të armikut para agimit tregoi se të gjithë anëtarët e familjes Jashari ishin ushtarë dhe komandantë.³⁶ Sulmi i tretë rezultoi të ishte një nga më të rëndët. Ndërmjet natës së 4 dhe 5 marsit, rreth orës 05:00 të mëngjesit, forcat policore dhe

³¹ Intervistë (nga autorët e sundimit) me Musa Jasharin, Skënderaj, datë 3 qershor 2024, ora 11:00-13:00.

³² Jakup Krasniqi, “Kontributi i Jasharajve të Prekazit në luftën çlirimtare të Kosovës (1991-1999)” në *Jasharajt dhe lufta çlirimtare*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2019, 28.

³³ Çitaku, *Drenica 1991-1999*, 747.

³⁴ Po aty, 138-142.

³⁵ <https://ademjashari.rks-gov.net/sq/adem-jashari> (05.06.2024)

³⁶ Krasniqi, “Kontributi i Jasharajve të Prekazit”, 28.

ushtarake serbe nisën një operacion të fuqishëm ndaj fshatrave Prekaz i Poshtëm, Llaushë, Polac, Morinë, Vojnikë dhe Rakinicë.

Epiqendra e këtij aksioni ishte fshati Prekaz i Poshtëm. Ky sulm i gjerë kishte për qëllim të shtypte rezistencën e armatosur që ishte formuar në këto zona, duke përfshirë në të edhe qendrat e banimit të njohura për organizimin e qëndresës kundër regjimit serb. Banorët dhe pjesëtarët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës u detyruan të përballen me një situatë të vështirë, ku mbi ta u drejtua një fuqi e madhe ushtarake e pajisur me armatim të rëndë.³⁷ Kështu, Prekazi ishte i rrethuar me artilerinë më të rëndë të forcave policore-ushtarake serbe, që për objektiv kishin kullën e Jasharëve.

Për realizimin e planit për thyerjen e rezistencës së armatosur të familjes Jashari, komanda serbe aktivizoi mbi 8 000 trupa në Kosovë, prej të cilëve gjysma u vendosën në Prekaz*, të cilët ishin të pajisura me artileri, tanke e helikopter. Për më tepër, Serbia mbajti të aktivizuar aviacionin gjuajtës bombardues, në aeroportin e Prishtinës, Nishit dhe atë të Beogradit.³⁸ Për tri ditë rresht (5, 6 dhe 7 mars 1998), ndërmjet familjes Jashari me në krye Adem Jasharin dhe forcave të shumta serbe, u zhvilluan beteja të shumta, që për pasojë patën dhjetëra të vrarë.³⁹ Për tri ditë rresht, ndërmjet familjes Jashari dhe shtetit serb u zhvillua një luftë e paprecedent dhe e pashembullt në

³⁷ Nushi, “Kallzim penal i KMDLNJ”, 28.

* Të gjitha hyrjet dhe daljet për në komunën e Skënderajt ishin të bllokuar, ngase forca të shumta serbe ishin vendosur në Klinë të Epërm, në Runik, në dalje të Vushtrisë, në dalje të Drenasit dhe çdo lëvizje e popullsisë shqiptare kontrollohej. Madje, qytetarët filluan të keqtrajtohen shumë, në veçanti në fshatrat që ishin buzë rrugëve magjistrale, andaj banorët e tyre u zhvendosën më në thellësi të vendbanimeve. Gjithashtu, nga burimet e kohës kuptojmë se forca të shumta policore dhe ushtarake ishin vendosur në udhëkryqin e Brojës, ku me pas në këtë fshat dhjetëra shqiptarë u zunë peng. Më gjerësisht shih në: Çitaku, *Drenica 1991-1999*, 159-264.

³⁸ Kudusi Lame, “Lufta e Jasharajve dhe vlera e saj” në *Jasharajt dhe lufta çlirimtare*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2019, 347-348.

³⁹ Garantina Kraja, “Jasharajt - Aty ku nisi lufta për Kosovën”, *Koha Ditore*, 05.04.1999, fl. 2.

historinë e popujve të botës. Një familje e vetme po luftonte kundër një shteti të tërë! Kjo e bënë qëndresën e familjes Jashari të jashtëzakonshme dhe heroike, duke treguar gatishmërinë e tyre për të sakrifikuar gjithçka për lirinë e vendit nga një okupator shekullor. Gjatë sulmit mbi familjen Jashari, u vunë në rrezik jo vetëm familja Jashari, por të gjithë civilët që jetonin në fshatrat e Drenicës. Forcat serbe përdorën teknika të intensitetit të lartë për të siguruar kontrollin, duke u përpjekur të thyenin moralin e popullatës dhe të shkatërronin çdo gjurmë të organizimit ushtarak që po zhvillohej aty. Këto fshatra, me theks të veçantë Prekazi, i njohur për kontributin e tij në lëvizjen e rezistencës, ishte në shënjestër kryesore të sulmit, me synimin për të goditur bërthamën e qëndresës shqiptare në Kosovë. Rënia e familjes së Shaban Jasharit në Prekaz, ku u shua pothuajse e tërë familja e ngushtë* dhe e gjerë.^{40*}

* Në luftimet e 5, 6 e 7 marsit, nga familja e Shaban Jasharit u vranë: 1. Adem Jashari (1955), komandanti legjendar i UÇK-së; 2. Hamëz Jashari (1950), dëshmor i kombit; 3. Shaban Jashari, 74-vjeçar; 4. Zahide Jashari, 74-vjeçare; 5. Zarife Jashari, 49-vjeçare, bashkëshortja e Rifat Jasharit; 6. Hidajete Rifat Jashari, 18-vjeçare; 7. Valdete R. Jashari, 15-vjeçare; 8. Igball R. Jashari, 13-vjeçar; 9. Igballe R. Jashari, 11-vjeçare; 10. Feride Jashari, 43-vjeçare (e shoqja e Hamzës); 11. Selvete H. Jashari, 20-vjeçare; 12. Afete H. Jashari, 17-vjeçare; 13. Besim H. Jashari, 16-vjeçar; 14. Lirie H. Jashari, 14-vjeçare; 15. Blerim H. Jashari, 12-vjeçar; 16. Fatime H. Jashari, 9-vjeçare; 17. Blerinë H. Jashari, 7-vjeçare; 18. Adile Jashari, 40-vjeçare (e shoqja e Ademit); 19. Fitim A. Jashari, 17-vjeçar; 20. Kushtrim A. Jashari, 13-vjeçar. Ndërsa, Jasharët që i mbijetuan sulmit të ushtrisë serbe janë: 1. Rifat Jashari (gjendej në Gjermani); 2. Murat R. Jashari (gjendej në Gjermani); 3. Bekim H. Jashari (gjendej në Gjermani); 4. Lulëzim A. Jashari (gjendej në Gjermani); 5. Bashkim Jashari, ushtar i UÇK-së i cili arriti të dalë nga rrethimi; 6. Fazli R. Jashari; 7. Ilirjanë R. Jashari, 8. Besartë H. Jashari; 9. Shqipe A. Jashari; 10. Marigonë A. Jashari. Krasniqi, "Kontributi i Jasharajve...", 29-30.

* Në mesin e të vranëve ishin dhe: 1. Osman Geci, daja nga Llausha, 55-vjeçar; 2. Isak Fazli Halili nga Dubofci, ishte shkuar t'i ndihmonte Jasharëve; 3. Fatime Bazaj, 21-vjeçare nga Tersteniku (Drenasi); dhe 4. Smajl Bazaj, 18-vjeçar. Në Lagjen Jashari u vranë edhe këta persona: 1. Bahtije Jashari me tre të bijtë: Abdullah Zenë Jashari, 16-vjeçar, Blerim Zenë Jashari, 12-vjeçar, Bujar Zenë Jashari, 5-vjeçar; 2. Qazim Osman Jashari, 48-vjeçar; 3. Nazmi Zukë Jashari, 26-vjeçar; 4. Sinan

Rënia e familjes Jashari në luftë kundër forcave serbe pati ndikim të madh në rritjen e hovshme të numrit të rekrutëve të UÇK-së.⁴¹ Kjo ngjarje e tragjedisë së familjes Jashari u shndërrua në një pikë kthese për vetëdijesimin e popullatës shqiptare për nevojën dhe vendosmërinë për të luftuar me armë kundër shtypjes dhe përshkallëzimit të dhunës nga pushtuesit serbë. Rezistenca heroike e familjes Jashari frymëzoi shumë shqiptarë të bashkoheshin me UÇK-në dhe të merrnin pjesë në luftën për lirinë dhe pavarësinë e Kosovës.⁴² Qëndresa heroike e familjes Jashari në Prekaz u bë momenti përcaktues që shtoi ndjeshëm përkrahjen për UÇK-në.

Sakrifica e Adem Jasharit dhe familjes së tij u shndërrua në simbol të guximit, qëndresës dhe vendosmërisë për lirinë e Kosovës, duke frymëzuar mijëra shqiptarë në rrugën drejt çlirimit.⁴³ Adem Jashari dhe anëtarët e tjerë të kësaj familjeje, me aktin e tyre sublim, të

Ramadan Jashari, 66-vjeçar; 5. Ali Ramadan Jashari, 58-vjeçar; 6. Beqir Bajram Jashari, 40-vjeçar; 7. Sherif Brahim Jashari, 38-vjeçar; 8. Sherif Brahim Jashari, 47-vjeçar; 9. Elheme Jashari, 45-vjeçare; 10. Murtez Zymer Jashari, 22-vjeçar; 11. Faik Tahir Jashari, 35-vjeçar; 12. Qerim Hus Jashari, 53-vjeçar; 13. Hamit Hus Jashari, 53-vjeçar; 14. Hamit Hus Jashari, 62-vjeçar; 15. Kajtaz Jashari, 44-vjeçar; 16. Hamide Jashari, 70-vjeçare; 17. Shahin Qerim Jashari, 26-vjeçar.⁴⁰ Të zhdukurit ose të paidentifikuarit: 1. Sadik Hus Jashari, 65-vjeçar; 2. Hafije Jashari, 60-vjeçare (e shoqja e Sadikut); 3. Hamdi Sadik Jashari, 33-vjeçar; 4. Elfije Sadik Jashari, 28-vjeçare; 5. Fatime Sadik Jashari, 26-vjeçare; 6. Ramiz Sadik Jashari, 24-vjeçar; 7. Mihrije Jashari, 53-vjeçare, me të bijat: Sabrije Zymer Jashari, 20-vjeçare, Hanife Zymer Jashari, 16-vjeçare; 8. Smajl Asllan Jashari, 48-vjeçar; 9. Hajrije Jashari; 10. Ajvaz Kajtaz Jashari, 18-vjeçar; 11. Salë H. Jashari, 57-vjeçare. Po atë ditë në periferi të Skënderajt ishin vrarë edhe: 1. Sadik Kackini, 48-vjeçar; 2. Fatime Gashi, 46-vjeçare (me djalë e vajzë); 3. Gazmend Gashi, 16-vjeçar; dhe 4. Makfiredë Gashi, 13-vjeçare. Krasniqi, “Kontributi i Jasharajve të Prekazit”, 31-32.

⁴¹ Lame, “Lufta e Jasharajve dhe vlera e saj”, 347-348.

⁴² Garantina Kraja, “Jasharajt - Aty ku nisi lufta për Kosovën”, *Koha Ditore*, 05.04.1999, fl. 2.

⁴³ Ramiz Abdyli, Adem Jashari (1955-1998), *Kosova*, revistë historike/politike, nr.8/2000, 29-30; Grup autorësh, *Feniksët e lirisë - dëshmorët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës*, vëllimi i dytë, Prishtinë: Shoqata e Veteranëve të Luftës e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, 2002, 9-17; Jakup Krasniqi, *Flijimi për lirinë*, Prishtinë: “Buzuku”, 2011, 76-81, 89-93.

padëgjuar dhe të pashembullt, shqiptarëve të Kosovës u dhuruan një frymë të re për të bërë atë që shumëkush e konsideronte të pamundur: të ballafaqoheshin me makinerinë ushtarake të Jugosllavisë, e cila konsiderohej si një ndër fuqitë ushtarake më të madhe në Evropë. Përmes veprës së tyre të guximshme, Jasharët dhe Ushtria Çlirimtare e Kosovës shërbyen si katalizatorë për bashkimin e popullit shqiptar në Kosovë dhe përtej saj, të të gjithë kombit shqiptar. Ata u bënë modeli më i lartë i heroizmit dhe i rezistencës përballë shteti të armatosur dhe një regjimi të padrejtë që përpiqej të shkatërronte identitetin populist shqiptar në Kosovë. Pra, UÇK-ja lindi si një nevojë e domosdoshme. Këtë e kishte deklaruar vetë UÇK-ja publikisht në Radio Televizionin Shqiptar se “Ushtria Çlirimtare lindi si nevojë e popullit për të sjellë lirinë”.⁴⁴

Rezistenca e familjes Jashari dhe e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës shkatërruan maskën e politikës demagogjike të qarqeve drejtuese në Beograd të grupuara rreth Sllobodan Milosheviqit, duke zbuluar për botën ku ishte baza e terrorizmit dhe ku u përhap politika e gjenocidit dhe e asgjësimit të një populli të tërë.⁴⁵ Kjo ngjarje e jashtëzakonshme ndikoi në bashkimin dhe përkushtimin e popullit shqiptar, duke e bërë atë të ndjehet njësisht me qëllimin e përbashkët për liri dhe pavarësi. Qëndresa e Adem Jasharit dhe familjes së tij në Prekaz është një nga momentet më epike në historinë e Kosovës dhe e gjithë kombit shqiptar. Ajo ngjarje u bë simbol i rezistencës dhe i përkushtimit të popullit të Kosovës për liri dhe pavarësi.⁴⁶ Veprimi heroik i Adem Jasharit dhe bashkëluftëtarëve të tij dëshmoi një frymë të pashembullt dhe një vendosmëri të jashtëzakonshme për të përballuar shtypjen dhe abuzimet e pushtetit serb. Kjo ngjarje e

⁴⁴ Izber Hoti, *Në udhëkryqet e historiografisë shqiptare*, Prishtinë: Instituti i Historisë - Prishtinë, 2003. 99-100.

⁴⁵ Garantina Kraja, “Jasharajt- Aty ku nisi lufta për Kosovën”, *Koha Ditore*, 05.04.1999, fl. 2.

⁴⁶ Hysem Matoshi, “Adem Jashari ndërmjet legjendës dhe historisë”, në *Jasharajt dhe lufta çlirimtare*, Prishtinë: Instituti i Historisë “Ali Hadri”-Prishtinë, 2019, 143-147.

shënuar me gjak çlirimtari u kthye në një legjendë, një shembull i shkëlqyeshëm i vullnetit të fortë për liri dhe drejtësi.

Përveçse një frymëzim për popullin e Kosovës, ajo gjithashtu solli një reagim të fortë në arenën ndërkombëtare. Rrëfimi i qëndresës së pashembullt të familjes Jashari sensibilizoi opinionin publik ndërkombëtar dhe rriti ndërgjegjësimin për nevojën e ndërhyrjes për të ndaluar dhunën dhe shkeljet e të drejtave të njeriut në Kosovë. Kështu, ngjarja në Prekaz dhe qëndresa e familjes Jashari u bë një pikë kthese në historinë e Kosovës dhe e shqiptarëve në përgjithësi, duke shënuar fillimin e një epoke të re në luftën për liri, drejtësi dhe pavarësi.⁴⁷ Angazhimi i vendosur i Adem Jasharit, drejtësia e sakrificës së tij sublime dhe e familjes së tij, do të vërtetoheshin plotësisht në qershor të vitit 1999. Drejtësinë e luftës sublime të tij dhe të UÇK-së do ta shprehte shumë bukur dhe saktë William Walker: “Serbët mund të luftojnë me UÇK-në, por kurrë nuk mund ta shkatërrojnë atë. Nuk mund ta fitosh luftën aty ku je i rrethuar me 90% të popullsisë që përkrah UÇK-në. Jam i sigurt se këtë e di edhe vetë Millosheviqi”.⁴⁸

Qëndrimi i faktorit ndërkombëtar pas luftës së 5, 6 dhe 7 marsit 1998

Me fillimin e fazës së rezistencës së armatosur nga ana e UÇK-së, fillon një kapitull i ri në historinë e Kosovës. Kjo periudhë shënon një konfrontim të madh të shqiptarëve me regjimin e Millosheviqit dhe një përpjekje e qartë për të siguruar mbështetjen ndërkombëtare për qëllimet e tyre për liri. UÇK-ja, duke gëzuar mbështetjen e gjerë të popullit të Kosovës, bëri përpjekje të mëdha për të siguruar edhe mbështetjen e perëndimit dhe me theks të veçantë të SHBA-së, e cila ishte një sfidë tejet e vështirë për kohën.

Kësaj periudhe i përket fillimi i ri i rrugës së Kosovës drejt lirisë dhe pavarësisë së saj, megjithëse me një kosto të lartë për jetën e

⁴⁷ Matoshi, “Adem Jashari ndërmjet...”, 143-147.

⁴⁸ Meta, “Lufta e Kosovës në kancelaritë perëndimore dhe vendi që zë familja Jashari në këtë luftë”, 78.

ushtarëve dhe të komandantëve të UÇK-së, si dhe për popullin shqiptar civil në tërësi. Ata u përballën me masa të ashpra të spastrimit etnik, dhunës, vrasjeve, djegieve dhe përdhunimeve, duke përjetuar tragjedi të mëdha që zgjuan vëmendjen e opinionit publik ndërkombëtar, veçanërisht të Perëndimit dhe SHBA-së. Kosova u shndërrua në një çështje mbarëkombëtare dhe u vu në fokusin e vëmendjes botërore duke i dhënë asaj një rëndësi të paparë në historinë e kombit shqiptar.

Angazhimi i botës perëndimore, në veçanti i SHBA-së, luajti një rol vendimtar në përpjekjet për stabilitet dhe paqe në Kosovë dhe më gjerë në rajon. Shtetet e Bashkuara, së bashku me vendet anëtare të NATO-s dhe Grupin e Kontaktit, ofruan mbështetje të shumëanshme për çështjen shqiptare, duke treguar një nivel angazhimi të pashembullt në krahasim me momentet e tjera të historisë së tyre ndërkombëtare. Optika e botës perëndimore dhe e SHBA-së ndaj çështjes së Kosovës evoluoi me zhvillimet brenda dhe jashtë Kosovës. Fillimisht, politika amerikane ishte të ndërtohej mbi supozimin se kërkesa e UÇK-së për pavarësi kombëtare ishte e papranueshme, ndërsa reagimi i Millosheviqit ishte shumë i ashpër. Prandaj, alternativa e rikthimit të Autonomisë së Kosovës ishte mbështetur, ndërsa UÇK-ja konsiderohej si një forcë e dhunshme. Kjo qasje u pasqyrua edhe në deklaratat publike, si ato të Robert Gelbardit, përfaqësuesit special amerikan për zbatimin e Marrëveshjes së Paqes së Dejtonit, i cili e quajti UÇK-në organizatë “terroriste”.⁴⁹

Megjithatë, këto qëndrime u përshtatën me kalimin e kohës dhe rritjen e ndërgjegjësimit ndërkombëtar për situatën në Kosovë. Departamenti Amerikan i Shtetit u përball me kritika për këtë qëndrim dhe një ndryshim gradual në politikën e SHBA-së u bë i dukshëm drejt mbështetjes së UÇK-së dhe drejt qëllimit të pavarësisë së Kosovës. Kjo rrugë e gjatë dhe e vështirë tregoi se çështja e Kosovës ishte një sfidë komplekse për t’i gjetur zgjidhje, por ndërhyrja e botës

⁴⁹ Richard Caplan, “International Diplomacy and the Crisis in Kosovo”, *International Affairs*, Volume 74, Issue 4, October 1998, 751-753.

perëndimore, përfshirë SHBA-në, ishte një faktor kyç në ecjen përpara drejt paqes dhe stabilitetit në rajon.⁵⁰ Rënia e familjes Jashari dhe rezultatet e UÇK-së në terren ndryshuan diskursin e çështjes së Kosovës në arenën ndërkombëtare. Mjafton të referohemi të dhënave të kohës dhe intervistave të njëpasnjëshme të përfaqësuesve të diplomacisë botërore. Një shembull të rëndësishëm ofron Sekretarja Amerikane e Shtetit, Madeleine Albright, e cila ia bëri të qartë Fatos Nanos, gjatë takimit të tyre të parë në Nju Jork në shtator 1997, se: “Ne mendojmë se Rugova është një udhëheqës i dobishëm” dhe se “Kosova duhet të ketë autonomi të gjerë, por jo pavarësi”. Këto qëndrime nga shtatori i vitit 1997 deri në mars të vitit 1998 iu përcollën qeverisë shqiptare nga të gjithë ministrat e Jashtëm të vendeve të Grupit të Kontaktit.⁵¹

Në fillim të vitit 1998, vendosmëria e UÇK-së për të luftuar për pavarësinë e Kosovës dhe reagimi i autoriteteve serbe me një shkallë të lartë të dhunës ndaj popullsisë shqiptare, shkaktoi një ndryshim të qëndrimit të komunitetit ndërkombëtar në lidhje me Kosovën. Ngjarjet e 5, 6 dhe 7 marsit të vitit 1998, ku u zhvillua beteja në Prekaz dhe u vra një pjesë e madhe e familjes Jashari, përfshirë 59 persona, shënuan një pikë kthese në politikën amerikane ndaj Kosovës. E tronditur nga kjo ngjarje, Sekretarja e Shtetit në atë kohë, Madeleine Albright, emëroi Richard Holbrooke si të dërguarin e saj të posaçëm për Kosovën.⁵²

Fushata e Millosheviqit ndaj popullsisë civile, e kryer nën pretekstin e luftës kundër terrorizmit, shkaktoi një reagim të fuqishëm nga komuniteti ndërkombëtar. Robert Gelbard, emisar special i presidentit Klinton, kishte deklaruar në mars të vitin 1998, se “*Rugova duhet ta dijë se pavarësia nuk është opsion*”, një qëndrim që u mbështet nga zyrtarët evropianë se “*Shtetet e Bashkuara të Amerikës i*

⁵⁰ Madeleine Albright, *Milosevic is the Problem*, in *A Memoir: Madam Secretary*, New York: Harper Collins, 2013, 388.

⁵¹ Milo, *Ditari i një ministri*, 18.

⁵² Wesley K. Clark, *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo and the Future of the Combat*, New York: Public Affairs books, 2001, 6-7.

dënojnë fuqishëm aktivitetet terroriste në Kosovë".⁵³ Holbrooke u drejtua drejt Beogradit me qëllim që të bindte Millosheviqin për të ndaluar aktet e dhunës ndaj civilëve në Kosovë, por u përball me refuzimin e tij. Rritja e dhunës dhe përkeqësimi i situatës humanitare të popullsisë shqiptare të Kosovës bënë që Këshilli i Sigurimit të miratonte Rezolutën 1199, e cila kërkonte ndalimin e rritjes së dhunës dhe pengimin e një katastrofe humanitare në Kosovë.⁵⁴

Kjo rezolutë tregoi një qasje më të vendosur ndërkombëtare ndaj krizës në Kosovë dhe një ndërgjegjësim të rritur për nevojën e veprimeve urgjente për të parandaluar përkeqësimin e situatës dhe masakrat ndaj civilëve. Përveç kësaj, ajo shërbeu si një mesazh i qartë ndaj regjimit serb se veprimet e tyre të dhunshme nuk do të toleroheshin nga komuniteti ndërkombëtar.

Deklarata e përfaqësuesit të BE-së, që refuzoi të pranojë Kosovën si një çështje të brendshme të Jugosllavisë, tregoi një ndryshim në qëndrimin e BE-së ndaj situatës në Kosovë. Kjo shprehje e qartë e distancimit prej qëndrimit zyrtar të Beogradit paraqiste një mesazh të fuqishëm se BE-ja po fillonte të përqendrohej më seriozisht në situatën në Kosovë dhe në nevojën për një zgjidhje afatgjatë dhe të qëndrueshme për këtë çështje.⁵⁵

Veprimtaria e armatosur e UÇK-së dhe vendosmëria e saj përballë represionit serb sollën një angazhim më të madh nga diplomacia euroamerikane për të gjetur një zgjidhje politike për Kosovën. Përmes takimeve dhe diskutimeve në nivelet më të larta ndërkombëtare, veçanërisht në kuadër të Grupit të Kontaktit, çështja e Kosovës u shndërrua në një prioritet global. Ky grup propozoi një formë autonomie për Kosovën brenda Serbisë, por jashtë strukturës federale jugosllave, si përpjekje për të hapur rrugë zgjidhjes. Megjithatë, për shqiptarët, kjo zgjidhje ishte e pamjaftueshme dhe nuk

⁵³ Caplan, "International Diplomacy ...", 751-753.

⁵⁴ United Nations Security Council Resolution No. 1199, 23 September 1998, 2, <http://unscr.com/en/resolutions?y=1998>, qasur më 05.06.2024.

⁵⁵ Po aty.

përmbushte aspiratat e tyre, duke u konsideruar si një hap i pjesshëm drejt një zgjidhjeje gjithëpërfshirëse dhe të drejtë.

“Më 5 mars, Organizata për Siguri e Bashkëpunim e Evropës (më tej: OSBE) kërkoi bashkëveprim me BE-në dhe me NATO-n, ndërsaq diplomatët britanikë e amerikanë e vizituan Kosovën e shumë përfaqësues tjerë diplomatikë u deklaruan rreth gjendjes në Kosovë. Kështu, me fillimin e marsit 1998 që shënoi betejën heroike e sublime të Jasharëve në Prekaz⁵⁶, çështja e Kosovës vetëm gjatë periudhës 7-14 mars 1998, dominoi në gjitha forumet e larta evropiane si në: Bashkimin Evropian, Grupin e Kontaktit, Këshillin e Ministrave të Bashkimit Evropian etj., në të cilat forume u përcaktuan disa zgjidhje për Kosovën. Në mesin e këtyre takimeve më i rëndësishmi ishte ai i Grupit të Kontaktit i datës 9 mars 1998”.⁵⁷ Esenca e këtij takimi qëndronte në faktin se Grupi i Kontaktit po merrej për herë të parë ekskluzivisht me Kosovën. Blerim Shala e vlerëson se ky takim ishte një hap i rëndësishëm drejt një angazhimi më të madh ndërkombëtar për zgjidhjen e çështjes së Kosovës, duke e vendosur atë në qendër të vëmendjes së komunitetit ndërkombëtar.⁵⁸

Por, në anën tjetër, ky takim që një hap i vogël për Kosovën ngaqë vendet pjesëmarrëse të Grupit të Kontaktit dolën me një projekt sipas së cilit: “Kosova duhet të fitonte një autonomi të rëndësishme, që shprehet me vetadministrimin e saj përmbajtjesor, duke funksionuar si njësi më vete brenda Serbisë, por jo në kuadër të Jugosllavisë”. Nuk ka asnjë dyshim se një ofertë e tillë paradoksale ishte e papranueshme për shqiptarët.⁵⁹ Pra, familja Jashari dhe lufta e drejt e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës reflektoi dhe përforcoi ndërgjegjësimin ndërkombëtar për situatën në Kosovë duke e shfaqur dhunën e vazhdueshme dhe abuzimet e regjimit serb ndaj popullsisë shqiptare. Përtej kësaj, ajo u shërbeu faktorit ndërkombëtar si një

⁵⁶ Syla, “Alternativat për zgjidhjen e çështjes së Kosovës ...”, 91.

⁵⁷ Po aty.

⁵⁸ Blerim Shala, *Vitet e Kosovës 1998-1999*, Koha, Prishtinë, 2001, 33.

⁵⁹ Syla, “Alternativat për zgjidhjen e çështjes”, 101.

arsyetim për të ndërhyrë ushtarakisht në Kosovë, duke paraqitur nevojën për të ndaluar vrasjet masive, kulturocidin dhe gjenocidin që po ndodhte që po bënte në mënyrë lineare pushteti serb në Kosovë. Kështu, familja Jashari dhe UÇK-ja shndërroi çështjen e Kosovës në një çështje botërore dhe dha një bazë morale për ndërhyrjen e komunitetit ndërkombëtar për të ndaluar dhunën dhe për të mbrojtur të drejtat themelore të popullsisë civile në Kosovë.⁶⁰

Përpyekjet e komunitetit ndërkombëtar vazhduan edhe më tej, ndonëse jo me ritme intensive sikurse në pjesën e parë të marsit. Më 21 mars e 29 prill 1998, mbahen takimet e Grupit të Kontaktit në Bonë dhe Romë. Më 10 maj, në Prishtinë arriti delegacioni amerikan i prirë nga Richard Holbrok. Si rezultat i këtij angazhimi amerikan, më 15 dhe 22 maj 1998, pati takime midis negociatorëve shqiptarë dhe serbë, të cilat përfunduan pa asnjë rezultat. Më 8 qershor, u mbledh Këshilli i Ministrave i Unionit Evropian, më 12 qershor u mbajt takimi në nivelin më të lartë i shteteve anëtare të Paktit NATO, e po të njëjtën ditë sërish u tubua Grupi i Kontaktit. Intensitetet e tilla diplomatike vazhduan, e në anën tjetër terrori, dhuna e katastrofa humanitare rritej

⁶⁰ Human Rights Watch, *Nën pushtetin e urdhrave: Krimet e luftës në Kosovë*, Tiranë: “Korbi”, 2002; Grup autorësh, *Krimet e luftës në Kosovë: 1998-1999*, Prishtinë: Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave dhe të Lirive të Njeriut (KMDLNU), 2010; Jusuf Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë: 1998-1999*, Libri 1 dhe 2, Prishtinë: Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës, 2012; Oliver Jens Schmitt, *Kosova - histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike*, Prishtinë: “Koha”, 2012, 261; Fetnete Ramosaj, *Kundër harresës: gjenocidi i Serbisë në Kosovë 1998-1999*, Prishtinë: Instituti për Kërkimin e Krimeve të Luftës, 2017; Fejaz Drançolli, *Trashëgimi e shkatërruar në Kosovë 1998/99*, Prishtinë: Instituti për Kërkimin e Krimeve të Luftës, 2017; Baki Svirca, *Plaçkitja dhe shkatërrimi i Fondit Arkivor të Kosovës nga Serbia, para dhe gjatë luftës 1998-1999*, Prishtinë: Instituti për Kërkimin e Krimeve të Luftës, 2017; Steven Pearlstein, “NATO Admits Bombing Kosovo Rebels”, *Washington Post Foreign Service*, Sunday, May 23, 1999; Page A27, qasur më 25.05.2024, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/balkans/stories/nato052399.htm?noredirect=on>; Human Rights Watch, *Kosovo: Civilian Deaths in the NATO Air Campaign*, 1 February 2000, D1201, qasur më 19.01.2019, <https://www.refworld.org/docid/3ae6a86b0.html>.

e shtojt.⁶¹

Përfaqësuesit ndërkombëtarë e shihnin UÇK-në si një forcë reale në terren, e cila nuk mund të anashkalohet në bisedimet për të arritur një marrëveshje paqësore. Ndërkaq, UÇK-ja po përpiqej të prezantonte programin e saj politik dhe të siguronte mbështetjen ndërkombëtare për luftën e saj për pavarësi.

Diplomacia ndërkombëtare po përqendrohej gjithashtu në përpjekjet për të mbrojtur popullsinë shqiptare të Kosovës dhe për të ndaluar shfrytëzimin e dhunës nga autoritetet serbe. Kontaktet dhe takimet me përfaqësuesit e UÇK-së po intensifikoheshin, ndërsa përfaqësuesit ndërkombëtarë po tentonin të gjenin mënyra për të përfshirë UÇK-në në bisedimet për zgjidhjen e çështjes së Kosovës. Ndërkohë, përfaqësuesit ndërkombëtarë po kërcënonin me veprime të mundshme nëse situata në Kosovë vazhdonte të përkeqësohej duke përfshirë mundësinë e ndërhyrjes ushtarake. Këto sinjale dërgoheshin si një mesazh për autoritetet serbe për të ulur tensionet dhe për të kërkuar një zgjidhje diplomatike për çështjen e Kosovës.

Në këtë kontekst, komuniteti ndërkombëtar fillon të kërkojë mënyra për të arritur një zgjidhje të qëndrueshme dhe afatgjatë për çështjen e Kosovës duke u bazuar në dialog dhe negociata me të gjitha palët e interesuara, përfshirë UÇK-në. Kjo periudhë shënon një ndryshim të rëndësishëm në qasjen ndërkombëtare ndaj situatës në Kosovë dhe në mënyrën se si UÇK-ja është perceptuar si një faktor vendimtar në këtë proces. Pas gati një shekulli të përpjekjeve dhe sakrificave, shqiptarët e Kosovës tani përjetojnë atë për të cilën shumë gjenerata ëndërruan. Sakrifika e familjes Jashari u shndërruan në shembullin më të lartë të heroizmit dhe rezistencës së pakrahasueshme ndaj shtypjes dhe padrejtësisë. Kjo sakrificë u bë burimi i frymëzimit të pazëvendësueshëm, prandaj, vullneti dhe përkushtimi i një familjeje të vetme shndërrohen në frymëzim për të gjithë një komb në luftë kundër pushtuesit shekullor. Pra, familja Jashari dhe lufta e drejt e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës reflektoi dhe përforcoi ndërgjegjësimin

⁶¹ Syla, "Alternativat për zgjidhjen e çështjes", 103.

ndërkombëtar për situatën në Kosovë duke shfaqur dhunën e vazhdueshme dhe abuzimet e regjimit serb ndaj popullsisë shqiptare. Përtej kësaj, ajo i shërbeu faktorit ndërkombëtar si një arsyetim për të ndërhyrë ushtarakisht në Kosovë, duke paraqitur nevojën për të ndaluar vrasjet masive, kulturocidin dhe gjenocidin që po ndodhte. Kështu, familja Jashari dhe UÇK-ja e shndërruan çështjen e Kosovës në një çështje botërore dhe dhanë një bazë morale për ndërhyrjen e komunitetit ndërkombëtar për të ndaluar dhunën dhe për të mbrojtur të drejtat themelore të popullsisë civile në Kosovë.

Përfundimisht mund të themi, pas gati një shekulli të përpjekjeve dhe sakrificave, për shqiptarët e Kosovës, lufta e familjes Jashari, ditët i shndërroi në vite e vitet në epokë! Me rënien e familjes Jashari u bë e qartë se populli shqiptar kishte vendosur të ndiqte rrugën e lirisë deri në fund, duke mos pranuar më asnjë formë shtypjeje apo kthimi pas. Përfundimisht, akti i tyre sublim e vulosi rrugëtimin drejt lirisë si një proces të pakthyeshëm dhe të pandalshëm, duke e çuar popullin drejt një të ardhmeje të lirë dhe të pavarur.